թիւրքաց կառավարութիւններին, որ Կ. Պոլսի կոնֆիդերացիայի վիճակները վերջնական են և որ նրանք պաշտօնական գաղտնագրութեան մէջ անեն։ Այդ առաջարկութիւնը կառավարեցաւ և լաւ հիանալի՝ ընդունեցաւ։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐԵՒԱՑԻՑ

Կ. Պոլիս, 1 մայիսի

Հրատարակեմ հետեւելով իմ ընծայած պրոգրամին, որ է ուրիշներին թողնել բարգաւաքան ասպրեալ խրթնիկներ ու պարապիլ միայն գործնական ու արդիւնաբեր ազգային ներքին հարցերով, ասանձին բանականութեամբ կը նայիցէ այս փաքրիկ համանս երկու նշանաւոր անձանց գործունէութիւններին, որոնցից մէկին վերարերեալ է լոկ տաճկասիրելի կենսական պահանջներին, իսկ միւսին ընդհանուր հայ ազգի նոր սերունդի ամենանշանաւոր սկզբունքներ թոյլա մի յայտնի պատրիոտիզմի վրա է և մի ներշանաւոր հայ գիտնականին. պատրիոտիզմ տաճկայոց հրապարակաբանութեան վերաբերեալ է «Մանուսիմի Լիֆիսաբ» ասելով յայտնի լրագրի խմբագիրը, մի կենսաբացի հանձարով հայ, որը հայերէն լեզուն լաւ գիտանալու յանգանքը կարողացել է հարիւրապատիկ վարձատրել թիւրքերէն լեզուում իր քարոզած ու յատակ տարած բազմատեսակ ազգօգուտ գործնական գաղափարներով, որոնց մի ամ մի հայվեալը կը կոպտի մի մեծ կենսագրական նկարագիր, որը կը թողնեմ նոցան, ում վիճակված կը մնի կատարել այդ իր ժամանակին։ Իսկ այժմ էր հարդրեմ միայն նոքա ձեռնարկած մի մեծ գործը, որի մասին պրչալի տարի չը կարգացաս հոգ տանել և մը-տածել ոչ մի ի. գլուխցի, այլ հարկաւոր եղաւ որ միայն հայաստանցի մի մարդ օգնութիւն տանի թիւրքաց Հայաստանի կարիքներին։

Պիտի խնամաչ, որ դրչան էլ չատ գանգատանին մարդկի թիւրքական գատաստանարանից Հայաստանում, գարձեալ անարդար մեղադրեալ մեծ մասը առաջ է գալիս հայ ժողովրդի անծանօթութիւնից թիւրքական նոր օրէնսդրական կոդեքսի նամ, որը առել է Թիւրքական կիրսպայից ազգէր բանական ժամանակի առաջ։ Այդ կոդեքսը կազմուած է վեց հատոր չատ մեծ գրքեր, որոնցից իւրաքանչիւրը բաղկացած է մօտ երեք հազար երեսից, որոնց անրգոյ բովանդակութիւնից Հայաստանի հայ ժողովրդը բնաւ երբեք չէ կարդացել մի օրուան գարել իր իրաւունքները պաշտպանելու համար, հարկաւի այդ կոդեքսը անօգուտ է եղել և թիւրք ազգարարների մէջ թիւրքաց տաճերի կարգացման գժուարութիւն պատճառով, իրաւարանական գաղափարներ տարածելու։

Ուշադրութեան առնելով այս հանգամանքը, նա ամ որ թիւրքաց նոր օրէնքները իմացողներից չատ գիրքերէն է յանգիտէ իրանց գատը անարդար կորցնելը. «Մանուսիմի» խմբագիր պ. Փանուսեանի գլխում ծնունդ է մի գաստ ու երջանկի միտք, այն է, վերառնել այդ վեց հատոր գիրքերը ու թիւրքերէն տառերը փոխել նոցա մէջ հայերէն տառերի, որում ոչ միայն հայաստանցին հար կարողանայ հեշտութիւնամբ հասկանալ այդ օրէնքները, այլ ու հայաստանցի մուսուլմանն էլ տարբէ հայոց տառերին, որովհետև որչափ էլ նա ֆիզմանդ մուսուլման լինի, գարձեալ գարձեալ տառերը նոցանից միայն կարող է չանվիր, որչափ միայն զրաանի մէջ, կարդալով նոցան այն էլ ոչ քաջ գասարմանութեան չնորհիւ, այլ միայն անգիր բլբլացանելով Հասատատանում Թիւրքաստանը չունենալով ասկայն ներիանական կարգութիւն իր ծանրաքաշ ապարելի վեց հատոր կոդեքս հայոց տառերով, յայտնում է իր միտքը Ներսէս պատրիարքին, որ խիստ երջանկի հանարելով այդ գիտատրութիւնը, նա տատ խօսք է ասում պ. Փանուսեանից, որ անմիջապես կը ձեռնարկէ իր մտածած գործին, ներիանական կողմից յուսալով իրան՝ Ներսէս պատրիարքի վրա։

Ապարդ Ներսէս պատրիարքը վասան է լինում, որ Փանուսեանի մեծ գործի հանար որին որ դիմէ Կ. Պոլսի մէջ, ոչ ոք չի մերժի նոցան նպաստելուց։ Բայց պատրիարքի այդ յոյսը խաբվում է և, որչափ մեզ յայտնի է, անչափ վիշտ է պատճառում նրան, որ ամբողջ չորսի բոլորովին հեռանց վիճակի մէջ է մնում։ Խեղճը չատ լաւ ճանաչելով իր գ. պօլսեցիներին, գարձեալ հատատ է ունենում, որ այնպէս մի անհրաժեշտ գործի համար, նոքա անուշադիր չեն մնայ իրան խօսքին։ Այո, գանվում են մի քանի մարդիկ, որոնք պիտում են օգնել պ. Փանուսեանին, բայց նոքա էլ բոլորը գատանային, որ գործը չատում համար իր նպատակին։ Լսելով այս խրատութիւնը, նա չատպէտի ամ մտա հարին էր իսնամալու թէ քանի բանանդրդ է հարկաւոր գործը յատակ տանելու ու վերջացնելու համար և ինչ է բանանդրդիր. որչափ գատնայայ լսելով որ ներքի է ունենալ միայն յիսուն բանանդրդ, իսկ բանանդրդիր 25 բարբ. գրելով պրչալի բանանդրդներ այդ տատան ու ֆիլոնանենանց գործը կարդ է երեք ամսվայ մէջ ատարվել ու Տրիպոլս ցրվիլ Հայաստանի գանգատ վիլայեթների խատար ու անպարտան մոգոլերի ձեռքը դէնք տալու համար։

Հիմա գանք երկրորդին Բայանի է, որ որչափ էլ յատակ գնան ուսանողների մէջ լրագրութիւնը, ազգայնի ուսանողաններից ու լեզուն, այնչափ էլ ամեն մէկի համար մեծ կարիք է հայ լեզուի մէջ ունենալ մի լաւ բանալի, որով կարդանան ճիշտ արտայայտել այն բաներ, որոնց համար մենք չունենք մինչեւ հիմայ ոչ մի կատարելագործած բառարան օտար լեզուից հայերէնի օտար բառի թարգմանութիւնը ճիշտ հայերէն բառերով։ Այդպիսի մի բանալի պակասութիւնից կանայ կատարանալում են մեր լեզուին այնչափ օտար բառեր, որ մի հարիւր տարուց յետո հազիւ թե սանչարանալ մի լինի հասկանալ իր ուսանողաց եղբայր լեզուն։ Ընչարարութեան առնելով ընդհանուր հայոց այս մեծ պակասութիւնը, մանաւանդ ընդհանուր հայ երիտասարդութեան ազգնական կարիքը, մի յայտնի հայ գիտնական, անշանի յայտնի, որ Լիսաբի համալսարանական բառգրքի մէջ մի ամբողջ չարք բառերի ազգանվնութիւն անելով, մեռած է մինչեւ չնի հիմայ Լիսաբի ամենաբաս աշխատակիցներից մինը, ձեռնարկում է մի նոր, մեզ մօտ գեռ չեղած գործ իր կատարելագործութեամբ բառարանի ցրվելնամ։ Այդ գիտնականը պ. Նարարյէ Բարսեղյանն է, որ պատանեկանի նոր Միսիթարեան ուխտանին, կամ՝ օրիվերների կրօնական վէճերի ժամանակ ազնչանի զարգացաս. ազգային զարգացումը կրօնական մոլեռանդութեան զոհասեղերի վրա, որ դէնն գցեց իր վարդապետական կարգը ու հասարակ ուխտաւորների գասնայով, եկաս կանոնից լուսաւորականների գասի մէջ, որ էլ մի անգամ ընդ միշտ ասիի չունենայ սարանորաս գանգատների ու խորհրդարերի վրա ժամանակ կորցնելու։

Այդ երիտասարդ գիտնականը չուզեց իր ասգանդի հնարավ ասասած ազնչանի մեծ մեռելքը չարարնարների իր ազգի համար, երեի լաւ իմանալով, որ մեզ ամենամեծ երեքարդ Նարարյէ էլ գը-ժուար գուբս կը գայբ ինչպես որ չէ գուբս եկել մինչեւ հիմա ոչ միայն Վենեսիկի և Վիենայի գիտնականներից. վասնզոյ նա ձեռնարկեց մի կատարեալ և ամեն ջանքով գիտնականներից հարիւրների բառարանին, որի կէսից չատը արդէն վերջացել է։ Գրքերի մէջ յայտնի գրամնանս Հաչեմի, առնելով Լիսաբից հայ գիտնականի ասիատանական հոսը, գիտում է պ. Նարարյէին, որ նա կանխաս սասանայ ոչ միայն իր ազգարեան ծանրաբ, այլ ու բոլոր ասիատանական վարձատրութիւնը, ծանանալ իրան բառարանի գանանման արանանիները։ Հայ գիտնականը մի կողմից մեծ յոյսեր դնելով իր սեփական ազգի վրա, միւս կողմից չատ լաւ է հասկանում թէ քանի պատրիկ պիտի ծծէ հայ սեղանցի գրչանը գարեների գրանանաը, մերժում է նորան. բայց նրանանչեցնելի կրկին ինչ դժարագնաթիւն. բառարանի կէսը ազգարերէն. խեղճ մարդը էլ միջոց չունէ իր գործը չարունակելու. գիտում է սարան, գիտում է նորան և թէպէտ սասանում է ուելի համանրանարիւն, քան թէ կարելի էր սպասել պ. Գրիգոր Հայերէնց, գարձեալ ոչ ոչնչանալ մի կարելի լինի գործը չարունակել անխափան։

Այս տեսակցեցայ. ցաւակցարար մի օտարի միջոցով. պ. Նարարյէ Տեր, ցոյց տալով նրան մեզ և նոցն ամենանայ պ. Գիր. Փանանանեանց իմ սասցան մի նամանը. որի մէջ նա սասում էր իր մտքի ալէզ. Հեթէ տեսնէք պ. Նարարյէին, ասեցէք նորան որ անհարկիրանանք սպասում եմ նոր բառարանի ատարանան։ Խեղճ Վասանան անգիտանալը բառանան սիրա է առնում գայանի գիտնականի խրախոյսից և ամբարանանանք բանում է ինձ իր ծանր վիրքը, որի մասին ամա պարաստ գրութիւնս եմ համարում խօսել ձեզ հետ։ Այդ բառարանի վրա հայ գիտնականը իր կեանքը մաղել է։ Բառարանի բաժանորդագրութիւնն գինն է 20 բարբ. Գաստերով բանանի արդէն ստացողներ մասից, նա կը լինի գրեթէ երկու անգամ աւելի հասատ, քան թէ Երեսփոխանների առաջերէնից հայերէնս բառգիրքը, բայց ստացողաց չատ մասը ատաբրամ Կոչէլ չատերը կարծեն թէ առաջաց բառերի հայերէն թարգմանութեան համար, գիտանալիրէնց հայերէնի բառագրում ոչինչ չէ կարելի տանել, բայց ոչ հենց ջիչ գործ է ունեցել բառարանների հետ, նա կը համարվի, որ հարկ չը կայ իւրաքանչիւր առաջերէն բառի հայերէնը գտնել միայն առաջերէնից հայերէնի բառագրի մէջ, այլ կարելի է մի բառի նշանակութիւնը գտնել առաջերէնից գիտանելին, իսկ գիտանելէնից էլ ճիշտ հայերէնս։ Այսպիսով անգրպի կերպով առաջ կը գայ պրապագի համար այն, որ մի քանի սարբերց յետ, նա կը տեսնէ, որ անհնարանի կերպով ատաբրեց ի գիտանելէնց։ Այս բանը կարծեմ որ չատերին յայտնի լինի անհնական փորձերից։

Այսպէս թէ այնպէս պ. Նարարյէի բառարանը ինչպէս մի հրաչագիրս իր տեսակի մէջ, ամենայն գործնական իւրաքանչիւր հայ գրագէտի սեղանի զարդ կարող է համարվել, վասնզոյ մի կողմից նորան ձեռք բերելու համար, միւս կողմից ազգանվի մի գործ յատակ ատնելու համար, հարկաւոր է ձեռք մեկնել այդ մարդուն բանանդրդ գրվելով ու ուզարկելով բանանդրդագրեալ գիտանանների նպատակ մատնանշելի գանձանգան, պ. Գիր. յայտնի սեղանատար պ. Գ. Մանանեանի (Մանանեանին *) Յանանդրդագրեալ բաղկացած է տասնչորս յայտնի անձնիներից, որոնք տասնեալով գանգան սեփական բառարանի գարը, մի կողմից նպաստում են նեղն ազիատասարի ազգասանին, միւս կողմից նորա հանչական գործի հետաքրքրական ազգարանութեան։

Գրիգոր Ներսիսեան

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՐԻՐԵՐ

—«Միջազգային հետազրական ընկերութիւնը» Լոնդոնից հաղորդում են հետեւեալը «Հանմարդների ժողովում Վիկի յայտնից, որ Ֆրանսիան հրաւիրում է ուսանողաներ նոր գաղեցարի վերաբերեալ բանանդրութիւնին սկսել բանանդրութիւնները սկսած է Լոնդոնում կայացաթիւ Ֆրանսիայի ներկայացուցիչը կը լինի Շարլէ-Լանսը, իսկ Անգլիայի կողմից—Մարլ և Բալֆար Անգլիան գործակալներ ևս կը նշանակեն Մեծիսոյ յայտ ունի, որ նիստը հինգշաբթի ուսանում կը կայանայ։ Վօլտի հարցանքերին որպէս պատասխան Վիկի կարգաց մի քաղաքագր Ռուսաստանի օրէնքերից հրեաների գնալուելնան վերաբերեալ։ Ռուսաստանում նոր բանաստեղծ, որ կառավարութիւնի հանանակ Լէվինսոնի Գեսարբուրգից արաստիրա գէմ Կուլերի, Ուրալի և Վոլգայի հարցանուցիչների Վիկի պատասխանեց, որ կառավարութիւնը գեռ հասատատ չէ որոշել առաջարկութիւնները անել Ռուսաստանին։ Նոր հարաւում հրեաների գէմ եղած բռնաբարական վարմանդիների մասին, նոյնպէս և Գարակասանանին հարաւ-գրբնանանչական ազգարանական գրգռեալ վերաբերութիւնին։

—Լոնդոնից հետազրում են լրագրերին, մայիսի 8 ին (20) հետեւեալը։ Լորդերի ժողովում Կրէնվիլ պատասխանեալ Կանխատանին, ասաց, որ վիճակաբարերը առաջարկութիւններ չէ ասացել ասասանանի իրաւունքի վերաբերեալ։ Անգլիայի հանցաքը այդ թեղի վրա ասչափ յայտնի է, որ ազգայնի առաջարկութիւնը անհասանալի են, բայց Ռուսաստանը չը հարցրեց Կիրանիայի համանանութիւնը։ Անգլիայի մասնակցութեան մասին այն կոնֆերանցիային, որ հայտնակ ունի գործնական միջոցներ գտնել յայտնի ընկերութիւնների յանցաբար ձգտումները ճնշելու համար։ Ջրամանալի չէ, որ թագաւորանանութիւնից յետոյ Ռուսաստանը ընդունելութիւնի վերջ գնալու ալ միջոցներով թնում, ինքդրեց և ուրիշ պետութիւնների գործակցութիւնը։ Բայց չը կարեմ, որ նիհիլիզմին համարեալ է կառավարութիւնը, անգամ համարելով կոնֆիդերացիայի մասնակցելու։ Թէ՝ Նիհիլիզմը այն է, ինչ որ նրանում է,

*) Գ. Մանանեան հասցէն այսպէս է. Constantinople, Galata, Mehmet-Ali-pacha han, № 4.

այնպէս ուժ ընկերութիւն քաղաքակրթված հասարակութեան օրէնքների և հենանանութեանց դէմ, եթէ նրա գործունէութեան նշանակն է բանարարութիւնները և սպանութիւնը, ուրեմն չատ սարդ է, որ Անգլիայի պարատարութիւնն ու օգուտն է հանչես գալս դալ դրա դէմ և պատրաստ է նրանց, բայց ես կարծում եմ, չարաշանգեց ատանարանը, որ ամ ազգանի է իրարգելի, որքան որ օրէնքներն են թոյլ տալիս։ Եմ կարծիսով, մեր օրէնքները բաւական են նպատակին հասնելու համար։ Ես մի տեղ թագաւորագահանեան լուրը ստացի գայրամի չը յարուցեց, որպէս մեզ մօտ. բայց, այնու ամենայնիւ, մեր մասնակցութիւնը կոնֆիդերացիային էլ մի գործնական հետանքի չէր հասցնիր։ Բայց վերջարանութեան մէջ ատանարանը ասաց. հրամարվելով կոնֆիդերացիայից մասնակցելուց գրանում ատելի ես մեծ պարատարութիւն է գրվում մեզ գէա թիսա կերպով գործ դնել արդէն ազատ մեծ գործերը միւս հասարակութիւնների ազատութեան համար, ասաց առնելով մանաւանդ թէ մասնաւոր անձերի, և թէ օտար թագաւորների սպանութեանց և սպանութեան փորձերի։

—Գարդինից հետազրում են մայիսի 8-ին (20), որ Մասարի մօտ մայիսի 6-ին երեկոյեան կոխ սկսվեց Ֆրանսիացիներից վեց մարդկի սպանվցանն կրանդիրները սասակի վիճակեցան. լսելով թիւնանքի նեսանեցիներ, նրանք փախչում են։

—«Daily News» լրագրին Լոնդոնից մայիսի 8-ին Մերվից հաղորդում են, որ տեղական բոլոր զրխաստրները Անգլիայի հետ պատրաստվում գան նարարանց մասին թեղերը սասրարելին և այդ թեղերը սրզէն ուզարկեցին անգլիական գեսպանութեան։ ԹէՀրատ.

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻԱՋԱՅԱՅՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՒՆԵՐ

ՓԱՐԻԶ, 13 մայիսի Գամբետտա ուղեւորվից գեկի Կապէրս Մանրամէի մէջ գտնվելու Ֆայիզ ասմբեր պատրաստող մի գործարան։ Երեք մարդ կարանատրված են։

ՍՈՖԻԱ, 13 մայիսի Բոյգարիայի իշխանը զլանց հետազրով միհիսարանանացին, որի մէջ յիշում է երեք յոգուածներով այն իր առաջարկութիւնները, որ ինքն անհրաժեշտ է համարում մոնցել կառավարութեան մէջ։ Իշխանի առաջարկութեամբ ազգային ժողովը պէտք է ընտրութիւն անի այդ յոգուածների ընդունելութեան և իշխանի հրամարանների մէջ։ Առաջին յոգուածով իշխանին լսանձնվում է եօթ տարվայ ընթացքում վարելու իշխանութիւն նոր հասատատութիւններ իրագործելու։ Երկրորդ յոգուածը ընդգրկում է ազգային ժողովի սէսիան։ Երրորդը իրաւունք է տալիս իշխանին գումարել եօթ տարվայ ընթացքում ազգային մեծ ժողովը, սահմանագրութիւնը վերաքննելու համար։ Իշխանը ընդունեց թիրատօս առաջ զարձակարարեր։ Վաղը իշխանը ուղեւորվելու է գեկի գաւառները և թիրատօս նրա հետ կը ճանապարհորդի։

ԼՈՆԴՈՆ, 13 մայիսի Մոնտրեռ ծովակի վրա ալիքածվելուս. «Վիկտորիա» շոգենաւը թեղզվեցաւ 175 հոգի։

ՍՈՖԻԱ, 12 մայիսի Նեսանին մինիստր կարգվելով կատանս որված է։ Սամիրայում, Ռուչչուկում, Վիդդինում և Ֆիլիպոպոլիս յայտնված է պաշարման գրութիւնս Զորս գեներալներ նշանակված են պատասխարդ կոմիսարներ։

ԱԹԵՆԵՔ, 12 մայիսի Կանանդրների սրանանս մեն նշանակված է եկող շաբթին։

ԼՈՆԴՈՆ, 12 մայիսի Գրենվիլ ընդունեց անուանի հրեաների պատգամաւորութիւնը, որ ներկայացաս նրան Ռուսաստանի հրեաների վրա գործված բռնութիւնների ահաթանի գրենվիլ ասեց. իսանալով թէ ոչ ասան ազգերը գէսի մեծ մասնակցութիւնը իրանց ներքին գործերի մէջ, ես չեմ կարծում որ յարմար լիներ պաշտանական առաջարկութիւնները անել ռուսաց կառավարութիւնը։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՔԵՐՈՒՆԻ